

MONCADAPÈDIA
arxiu de memòria popular

Fitxa per la Moncadapèdia / Arxiu de memòria popular

	Nom/ Cognoms	Isidro Martínez
	Data de naixement	Divendres 1 de febrer de 1929
	Títol	Isidro Martínez, memòries d'un llaurador
	Temàtiques	Guerra civil, postguerra, horta,
	Data i lloc de l'entrevista	Dijous 27 de juny de 2019, casa de l'entrevistat
	Data de la publicació	Dimecres 18 de setembre de 2019
	Equip entrevistador	Etnograma (Laura Yustas i Nelo Vilar)
Enllaç extracte: https://www.youtube.com/embed/mjaPOK0f9Rc		
Enllaç entrevista completa: https://youtu.be/Y3T1iECOzzY		

Amb Isidro Martínez (1929) vam xarrar molt a gust al pati de sa casa. El que ens va oferir és un repàs a la seua història de vida, centrant-se en dos blocs: d'una banda en la seua infància en un moment històric convuls, el de la República i especialment el de la Guerra Civil, ple de records colpidors. De l'altra banda, ens parlà del seu treball en el camp (un tema que paradoxalment pareix el gran absent en els relats sobre la Moncada del segle XX) i de la seua activa vida pública, en el seu paper en la *Hermandad*, o com a regidor de l'ajuntament en l'última legislatura predemocràtica, o com a president d'una societat de reg. És una mirada lúcida i necessària, una aportació gran a la memòria popular i per tant al patrimoni immaterial de la nostra ciutat.

Hem dividit l'entrevista en diferents temàtiques de diferent llargària. Ací us oferim un índex per si voleu acudir a qüestions concretes:

1.- Infància	0:00
2.- Escola	2:20
3.- El Musical	6:02
4.- Mare presidenta de mesa electoral	7:50
5.- Guerra civil	8:57
6.- Apodos	26:05
7.- Postguerra	28:48
8.- El tabac	39:08

9.- Mili i treball	44:53
10.- La Hermandad	50:31
11.- Regidor	58:03
12.- El reg	63:22
13.- Agricultura	76:55

Sinopsi:

Isidro Martínez Aguilar (1929) parla de la seua infància, marcada per la Guerra Civil; de la postguerra i l'activitat agrícola, amb una menció important al cultiu del tabac, i de la seua vida pública en la 'Hermandad', la gestió de l'aigua, com a regidor en el darrer ajuntament predemocràtic i altres.

Transcripció:

...Qüestió del camp lo que més. Home, també del poble! Jo he segut concejal en l'època última de... en el 70 i algo. Sóc 44 anys president d'un pou; no hi ha manera de que me lleven. "Xe, ja està bé. —No, no, tu tira avant; mentres tingues cap, avant". Pues bueno.

1.- Infància

Vostè està molt bé.

Jo ja n'he fet 90. L'1 de febrer ne fiu 90. I als 7 anys ja anava en un carro. En guerra mon pare se n'anà al *frente*, i mon tio també. Duien la terra de ca m'auela. I jo me quedí el major de tots els nets...

Major, de 7 anys!

Set anys. I un home i jo fèiem lo que podíem en el camp. Era terra de m'auela, però... Anava a escola i al camp.

Quin any va nèixer, vostè?

El 29. L'1 de febrer del 29. I la meua cunyà, que viu ahí al costat, els fiu el 2 de maig, els 90. Ella un any més, o quasi un any. Que encara viu; viu ahí al costat.

A vostè li diuen...

Isidro Martínez Aguilar.

Per lo que diu, vostè ve de família llauradora.

Sí, tota la vida.

Pare, auelos, m'imagine...

De tota la vida.

Tenien terra per ací...

Després continuí en el camp, més cap ací, en el 56, ja agarrí un tractor i mamprenguí la vida de tractoriste. Per propi compte meu, però ja mamprenguí. Però al camp també.

2.- Escola

En l'any que va nèixer, a lo millor a escola tampoc aniria molt.

Home, he anat algo, i de nit. En aquella època anava a escola, però també anava al camp, a ajudar, a lo que fóra. I ja te dic, de nit també anava a escola. He tingut interès de dependre. No tinc ningun títol, només que lo que sé, perquè m'he preocupat. I he estat en puestos... perquè jo he segut president d'Acció Catòlica; de jove, hasta que me n'aní a la mili. Set anys de president d'Acció Catòlica. Ahí coneguí a la meua núvia, que era també la presidenta de les xiques. Féiem tantes reunions que a última hora pues... I ella vivia ahí...

A la Casa Gòtica, que diuen.

Sí, a eixa casa.

Una casa meravellosa!

Si voleu vore-la después, li toque a la meua cunyà. Supose que mos... Açò tot són horts d'ella. Tot lo que és hort, hasta el forn. El cul del forn dóna. I ací hasta ahí al xalet. Esta zona de darrere tot és hort de la casa.

Bueno, ací hi ha cases a muntó grans i a muntó boniques.

No, no, però esta és de lo més. Home, ahí el xalet també té hort. Però esta... Home, el rellotge que hi ha ahí fora, de sol, és de 1916. El rellotge: no sé si el farien quan feren la casa o el feren después, però ahí està el rellotge de sol.

I a on anaven a escola, vostès?

He anat a escoles particulars i a les escoles nacionals, que és a on està ara lo de José Antonio... al [carrer] Luis Vives, ahí que està... algo de l'ajuntament [es refereix al Centre Cultural i Conservatori Blasco Ibáñez]. Això eren les escoles públiques. Eren les escoles... com se dien? Es feren en la República. **[5 min.]** No recorde ara el nom que tenien: d'un republicà, no me'n recorde. Después de guerra eren de José Antonio. Saps?, que allí hi ha algo de la música, i el cine. Pues ahí, eixos dos salons. Bueno, hi ha... si mires de cara, la part esquerra era dels xics, hi havien quatre habitacions, dos plantes baixes i dos... I les dones igual, les xiques igual; tenien també dos plantes baixes i dos dalt. I ahí era les escoles del poble. Estava el Sindicat, també, que era una escola particular. L'escola del Sindicat que era un grupo de sócios, tenien... com el Musical, tenien el Sindicat... Estava el casino dels rics. I tenien l'escola, que era l'escola del Sindicat.

3.- El Musical

I amb el Musical vostè ha tingut relació?

No. Aní al solfeo, perquè el mestre que hi havia entonces la dona era cosina germana de ma mare. Era la família Gascó. Mosatros... ma mare és Aguilar, i tenien relació amb ells, amb Juan Gascó, perquè era família, ja te dic: ma mare era encara de la família. I el Maestro Gimeno se casà amb una tia de Juan Gascó, de l'alcalde. Pues ell era el mestre de la música. Estava entonces, el mestre el destinaven, que en Moncà tenia dret a plaça i el destinaren des d'on

fóra. De València o d'on fóra. I jo he anat al solfeo a sa casa. Encara me'n recorde que "El pentagrama son cinco líneas y cuatro espacios. En las líneas están las notas mi, sol, si, re, fa, y en los espacios fa, la, do, mi" [risses].

Caramba, té bona memorieta, eh?

Gràcies a Déu encà... Algunes vegades hi ha algunes coses... però... Pues sí, encara me'n recorde del pentagrama. Però a instrument no apleguí.

4.- Mare presidenta de mesa electoral

Bueno, de sa mare sabem que l'any 33 va estar presidint una taula electoral. Això va eixir en el diari...

Un diari de Madrid.

Sí, en l'ABC va eixir, clar, en portada [ací es pot vore la [portada de l'ABC](#) del dimarts 21 de novembre de 1933 (dilluns no hi havia premsa), dos dies després de les eleccions del diumenge 19].

Eixqué en Madrid, i anà u de Moncà i ho va vore i diu: "Ui, esta... són de Moncà estes dos!". I agarrà la revista i la portà. I feren una fotocòpia i jo la tinc. Ma mare i una altra de les sedes; ma mare estava en la taula i l'altra al costat. Presidia la taua, ma mare.

Quina experiència!

Sí, ma mare no tenia carrera, ma mare treballava en la fàbrica del Capell.

Treballadors.

5.- Guerra civil

Bueno, vostè en temps de guerra... ací no va arribar la guerra, a bombardejar...

Bombardejar no. Ací no. Pel camí Fondo de Massarrojos, que va a Borbotó, entre Borbotó i Massarrojos, més propet... entre Borbotó i Benifaraig, ahí tiraren dos bombes. En guerra. I en guerra, ahí, anant pel Camí Fondo de Massarrojos a Borbotó —saps a on és?—, pues a mà esquerra caigué un avió. Un diumenge hi hagué un combat d'avions. Jo me'n recorde, estava mirant-lo. I era diumenge. Tatatatata...! I se'n carregaren u. El tallaren pel mig i caigué ahí. Jo aní a vore-lo. Estava ahí... fiu un boquete el motor. **[10 min.]** Estava les bales, l'ametralladora... Però el tallaren pel mig. Això fou en guerra. Ja te dic, anant pel Camí Fondo, antes d'aplegar a Borbotó, a l'esquerra, ahí estava. Ahí, en un camp.

Va haver molt de palo, ací, d'uns i altres?

No, ací... Home, l'únic que hi hagué era, en el poble d'Alfara, ahí hi hagué una època que estava el Comitè. I després entrà la [Guardia de Asalto](#), que volien llevar els comitès dels pobles, i ahí se feren forts el comitè. I els guàrdies de asalto. I en un canó d'infanteria, de les quatre torretes... el campanar tenia quatre pilons, perquè el campanar d'Alfara és tallat, no és com el de Moncà. Perquè eixos pobles no podien tindre campanar com el de Moncà, perquè tenen... no sé com se diu, i són tallats. I allí se feren forts i en una canonà tiraren, dels quatre pilons, ne tiraren u. I cantàvem mosatros, després de guerra, cantàvem una cançó que deia: "Les xiquetes d'Alfara no mengen pa no cagar, per poder fer l'escaleta de pujar al campanar". Pues ja te dic, se feren forts el comitè i la guardia de asalto. I se sentien les bales. Me'n recorde en casa, del corral sentia xular les bales.

I son pare i això van tornar bé de la guerra?

Sí, a mon pare el tancaren, estigué 11 dies tancat. Primer s'endugueren a mon tio. Era fadri, mon tio. I quan vingüem de treballar mon pare i jo a ca m'auela, perquè mosatros, el carro era de ca m'auela, la terra també. Treballàvem pa m'auela. Mon pare i mon tio duien tota la terra de m'auela. I quan aplegàrem de nit a casa, mon tio havia vingut de la càrcel. En la càrcel Modelo, els rojos els tancaren. I quan aplegàrem a casa estava mon tio. I mon pare, els dos germans, s'abraçaren, saps?, lo que passa. I mon tio era, com diríem?... molt solt. I diu: "No plores, no plores, que ara venen a per tu". Aixina. I vingueren a per mon pare. I ma mare estava partera del meu germà, l'any 37. I me'n recorde... jo no m'enterí, que a sendemà ho contava ma mare al veïnat, perquè clar, les dones: "Se l'han endut a...". I diu que de nit li tocaren a la porta, i ella estava en el quarto que dóna al carrer, però mon pare estava en companyia meua i dos germans més en el corral de fora. Estava ma mare assolés, i ma mare diu que feia: "Toqueu fort, que està en l'altre quarto". I ella diu que sentia que feien: "Ara estan amagant les pistoles i els fusils". Després d'11 dies el soltaren.

I l'any 37 encara es van endur a son pare...?

Tancat en la càrcel. Primer a mon tio. I després a mon pare.

Però a la guerra no va anar, ell.

Sí, també va anar. Lo que passa que no... se va enxufar... bueno, li va tocar en una fàbrica que treballava pal govern. Una fàbrica que estava allà en Catarroja. Una fàbrica, crec que era de cotxes. No me'n recorde, era algo de ferro, que feien màquines de tren o algo aixina. Allí estigué treballant; primer començà en el Grau, en una fàbrica de algo, i després el traslladaren a Catarroja. I de matí se n'anava mon pare, que treballava en u de Moncà, i de Benifaraig també u o dos, **[15 min.]** a les 4 del matí, en un carret que tenia, en un carro i un burro, pa arribar allí a les 8 del matí. Per la Creu Coberta? Pues per ahí estava la fàbrica eixa. Que era... no me'n recorde què era; de màquines de tren o algo aixina. Una fàbrica molt important [hem estat investigant i potser es referisca a la fàbrica Construcciones Devís, on efectivament es feien màquines i vagons de tren i que fou col·lectivitzat durant la guerra civil (es va produir un famós tren blindat); la fàbrica es trobava al carrer de Sant Vicent Màrtir, prop de la Creu Coberta, no en Catarroja]. Pues per allí per la Creu Coberta, allí anaven. Se n'anaven a les 4 del matí en el carro [inintel·ligible] cap allà. I després de nit a casa. I allí estigué treballant hasta que s'acabà la guerra. Però també era el frente, també. I la terra de ca m'auela se quedà abandonà. La dúiem un home que vivia davant de ma casa i jo l'ajudava. Pues, pa collites de casa. Jo me'n recorde haver anat a Foios a peu a comprar cols pa casa [més de 7 quilòmetres,

un mínim d'hora i mitja de viatge]. Jo era el major. I de matí, a les 4 del matí a prendre cola en la carnisseria, pa que després vinguera ma mare a arreplegar; ella tenia tres germans més meus en casa. Eren de carrilassos. I a mon pare arreglar-li el saquet. Jo a les 4 del matí a la carnisseria, a prendre el turno pa que vinguera a comprar la carn ma mare. O al forn. Al forn o això, a la cola. En Benifaraig, com era València, donaven pa tots els dies. Sí, sí, com era València, que és capital, donaven el pa tots els dies. I jo he anat a Benifaraig al forn perquè ma mare tenia un germà casat en Benifaraig. Tu per ací pel Fondo has anat a Benifaraig? I antes d'aplegar no hi ha a la esquerra dos cases, que a mà dreta hi ha un corral? A eixos dos cases, en una d'elles vivia un germà de ma mare, i eixe ahí tenia... en Benifaraig donaven pa tots els dies. I jo he anat a la cola del forn de Benifaraig perquè quan donaven el pa de racionament al poble, si ne sobrava donaven als que estaven en cola. En ma mare jo anava a peu a Benifaraig, a la cola a per pa, si n'hi havia [Benifaraig està aproximadament a 2,5 quilòmetres, és a dir, a mitja hora a peu]. Jo era l'ordenança de ma mare, jo era el major de quatre.

Això era en postguerra ja?

Sí, sí. En postguerra.

En guerra ací hi hauria algun refugio...

Sí, n'hi haven; jo en guerra vivia en el carrer del Negre, en el número 24. I allí, quatre cases antes, si entres està la plaça de la creu dels caiguts [la plaça de la Creu de Quintana]. Pues ahí, a on està... Pilareta, està Tendillo... Cinc cases antes d'aplegar a ma casa, allí estava l'entrà del refugio. Entraves per ahí, anaves aixina... Estava arrimat a esta banda: jo visc en el 24; arrimat a este número, als parells, ahí estava l'entrà. Entraves aixina i quan arribaves baix crusaves el carrer, i se n'anava per l'altra acera; dalt de l'altra acera, enfront, estava el respiradero. Un respiradero com si fóra un fúnebre, alt, en forats pa que respirara. I per ahí anava i després se n'anava al carrer Sant Roc. Per baix terra. I per ahí mosatros, de xiquets, entràvem en una llinterna... que saps com fèiem? En un pot de llet, aixina, li feies una anceta, ficaves un ciri i fèiem de llinterna. Com açò, feies ahí dos fils d'aram, i aixina gitaet, ficaves una "bujeta" i entràvem per dins al refugio a jugar. Perquè quan hi havia bombardeo hi havia llum, però mosatros entràvem jugant en les llinternes... I suponc que està, que taparen les entrades, tot no crec que estiga.

[20 min.] Però ací bombes no ne tiraren. Ací bombes no. En va caure una ahí a l'entrà de Borbotó, en les Alqueries, ahí en tiraren. I ací a l'esquerra, antes d'aplegar a Borbotó, ahí ametrallaren un avió dels rojos. El tallaren pel mig. Caigué —jo aní a vore-ho, perquè tinc un cap per allí, i del camp a on caigué l'avió hi havien 100 metres. Estaven allí les bales de l'ametralladora, el casco del conductor... Havien ficat un cavallet pa traure el motor. Havia fet un boquete com d'ací a allà de fondo. Hi havia un gat pa traure el motor.

Jo me'n recorde com si fóra ara, l'altre dia... a qui li ho contava?... Jo estava jugant a la porta del carrer de ma casa, en el carrer del Negre, i a la paret del front, a on està el col·legi, que era la cooperativa, a la casa del costat vivia Pepín el Xulo. I eixe tenia ràdio, son pare, i estaven les portes obertes de vesprà, les portes obertes de par en par i la ràdio a tota marxa. I estaven dient: "Ara estan pegant-li foc a l'església de Santo Tomàs". Clavaet ahí està. "Ara estan pegant-li foc a l'església de Sant Esteban". I en eixe carrer, més cap a l'esquerra, en l'acera d'enfront, allí se n'endugueren a u pa matar-lo. I jo estava també en el carrer jugant, i para el cotxe, que anava a per els que s'enduïen; duia una calavera. Com els pirates. Com la calavera dels pirates, eixe cotxe portava, a una i altra banda, aixina la calavera. I el clàxon que duia era d'estos que "mimimamamé, mimimamamé". I per la nit a lo millor passava per davant i pegava

dos pitades, perquè era de... i ja no dormia, perquè no sabia si anaven a per ell o no. I jo estava jugant pel carrer i para el cotxe davant de ca la tia Rafela, al costat d'on viu l'alcalde, al costat mateixa —que té tres pisos...—. I entre i dic: “Mare, a la porta de la tia Rafela ha parat el cotxe de la calavera”. Diu: “Pues calla't que la tia Rafela està ahí”. Era amiga de m'auela i m'auela estava en casa. I entraren, se l'endugueren i ja no tornà. Era dels que fusilaren, dels que mataren. N'hi haven no sé si era vint-i-... no me'n recorde ara... són 24. Mon pare també... me'n recorde com si fóra ara que esta assentat en el silló i estava jo en casa jugant, i me diu: “Isidro, al pare se l'enduran pa matar-lo”. Sí. I jo me posí a plorar, i ma mare entra i diu: “Ui, què plores? —No, que m'he fet mal a la cama i estic...”

Però son pare era un home molt polític o algo aixina? Per lo que conta no pareix...

No coneguí que fóra... D'església, m'auela, molt catòlics tots, però de partit polític no. Mon pare, i mon tio tampoc. Que en ca m'auela era una casa religiosa, això sí, però de política... Mon pare que jo sàpia era sócio del Musical, però de política no recorde. Molt amic d'u que era concejal, sí. Que el mataren. **[25 min.]** Isidro Fita Cuenca, que era alcalde de Bétera. Eixe molt amic; jo me'n recorde d'haver anat en mon pare als bous, que estava la plaça feta en el carrer del Maestro Serrano, allà al final, que les cases de l'esquerra no estaven. I allí estava la plaça feta quan escomençà la guerra. Plaça de maderia. I jo anava en mon pare, que hi haven bous, i este era el concejal, Isidro. Anà en mon pare i pujàrem allí dalt en companyia d'Isidro. Isidro Fita Cuenca. Que jo anava als bous allí, i després en guerra continuava la plaça. Recorde jo que anaven en un cotxe per dins la plaça, en els bous [risses]. Era un cotxe i en els bous per dins, en el cotxe, corre! Sí, un cotxe d'eixos descapotables, sí, me'n recorde jo.

6.- Apodos

Açò era un poble llaurador.

Sí. En la postguerra me'n recorde jo que deien si tenia sobre... entre 8 i 9.000 habitants, i la major part eren llauradors. Jo tinc una llista ahí, feta per mi, d'apodos. N'hi ha 550. Feta ací en casa, de cap: entrava per un carrer i venia per l'altre. Assentadet en casa. Com ja dic, entones la major part eren llauradors, i tots els llauradors en aquell temps tots tenien apodo. [inintel·ligible], Pepe el Sereno, nossequantos el Viscaí, el tio Cagueres, el tio Quico el Cagó... Aixina tots.

I vostè tenia un apodo que es puguera dir?

En ca m'auela eren Xilo i Almúnia. Mon pare i mon tio, que anaven al camp, eren Almúnies. I mon tio Pepe, ma tia Patrocínio, que anaven a la fàbrica de la seda, eixos eren Xilos. Pero mosatros érem Almúnies.

Jo també sóc de poble i tots tenim apodo.

Sí, sí. Ja te dic, jo tinc una llista feta que li la doní a u que és capellà, ací en Moncà, que li agrà molt això, i ja farà lo menos cinc o sis anys. Un dia vaig vore que en la tele eixqué un poble que havien fet un llibre, i li ho vaig dir, fira de Santa Bàrbara, a l'ermita, el dia 4. Pues ell estava eixe dia ahí, que digué la missa ell. Dic: “Xe, Honorato, açò i açò que hem vist en un poble, ací en Moncà...?”. Diu: “Que tu t'atreviries?”. Dic: “Home, jo faria lo que podria. —Va, pues fes-la”. I la vaig fer i la té ell. I jo tots els dies li... “Xe, però això...?”. Diu: “És que jo vull vore cada apodo d'on ve”. I ahí... ho tindrà ja sis o set anys, que la fiu.

7.- Postguerra

I què feien vostès en la terra? Hortalisses de tot tip?

Sí, lo que hi havia en aquell temps, lo més normal era fer quereguilles, cebes, dacsas... Eren les collites més normals. Perquè ací, en la terra de l'horta podríem dir, arbres frutals.. arbres ni taronja no n'hi haven. Hi havia un camp d'albercoquers, algú de pereres... molt poquet. Però tarongers no, tarongers si n'hi haven estaven a l'horta de dalt, que és la que se rega de pou. La que se regava de la Sèquia Gran normalment no hi haven arbres. Bueno, tarongers. Lo més això era la dacsas, cebes, quereguilles... Hi hagué una època també de cotó. Es feia cotó. Sol·licitaves... I tabaco. I quan venia l'època... que això ja fou després de guerra, l'època del tabaco i el cotó ja fou en la postguerra. **[30 min.]** Sol·licitaves, perquè això era ja de València. Estava la tabacalera en Alfara, que el tabaco a lo primer se duia a Albal. Després ho canviaren a Picassent, però primer se duia a Albal. En el carro, o alquilaven un camió vàrios... i carregaven el camió i ho portaven en el camió. O, si el duien en carro, s'ajuntaven tres o quatre en carro i eixien d'ací a les 4 del matí. Perquè per anar d'ací a Albal [per a que ens fem una idea, farien entre 12 i 15 quilòmetres d'anada, entre 3 i 4 hores de viatge, i altre tant a la tornada]! Pues s'ajuntaven a les 4 del matí, se n'anaven quatre o cinc carros cap allà, a dur el tabaco. I després ja molts... per ací hi haven dos que tenien camió, pues alquilaven el camió, se n'anaven en el camió un amo de cada u i aixina aplegaven allí, pesaven i se'n venien en el camió.

Ací la Fiscalia no els marejava?

Ací no molt. Algú, però molt poc. Anaven més a Benifaraig perquè ahí hi haven molts "pureros". Que feien puros. Ací també n'hi haven. També n'hi haven. Ací segons diuen, en Benifaraig no ho sé perquè en Benifaraig jo sentia dir-ho: "Mira, ha anat la Fiscalia". Quan anava la Fiscalia diu que enseguida estaven tots traent fem en el carro [risses]. Perquè entonces els que tenien tabaco, en el fem, tiraven un sac damunt i quatre cabassos de fem, s'enduien el tabaco de casa per a que no els pillaren. Jo és lo que sentia comentar, perquè jo era un crió, jo era un crió. Però tots enseguida a traure fem de casa. I ací lo que sentia jo que deien era que normalment estaven combinats, jo que recorde estaven Malhombre, els Xatos... Pues ací estaven combinats i quan venia la Fiscalia eixa sempre agarrava a u, i entre tots deien: "Hui te toca a tu". I anava la Fiscalia i l'agarrava, i després entre tots pagaven la denúncia. I després ja se n'anava, aquells havien fet la faena i tapaven... Això és lo que jo sentia quan era un crió. Contaven: "Mira, ha vingut la Fiscalia i han agarrat a Malhombre". O "Han agarrat al Xato" [risses], però s'ho contaven i estaven organitzats. I després entre tots pagaven la denúncia. Jo, ja et dic, ho he sentit contar.

Feta la llei feta la trampa. Sempre es busca algo...

Sí. En el pa ja no sé si també hi havia algo.

Perquè ací sí que es faria blat; no sé si se'n faria molt...

Sí, sí, ací es feia forment. Però normalment al forment, l'únic que recorde jo... lo que no sé si fou només una vegada: que el comitè, a tots els que venien forment mos digué... perquè anava a regirar a les cases per endur-se el forment, i me'n recorde que mosatros, en mon pare, agarràrem el carro i dos sacs i els duguérem a Benifaraig a casa un tio, un germà de ma mare que vivia en Benifaraig. I portàrem dos sacs de forment a Benifaraig. I quan vingueren a casa,

pues no sé si hi haurien tres sacs, i se n'emportaren dos i mo'n deixaren u. Mon pare els digué: "Ieh, jo tinc quatre fills!". Mosatros érem quatre germans. Diu: "Jo tinc quatre fills i tinc que donar-los a menjar". Comprens? I la farina, pues tenia que anar al molí, racionà, el quilos per a fer-lo la família, diu: "Bueno, pues a tu te toca 200 quilos de forment. L'altre se l'emportem. I se l'enduien.

Ací fam tampoc se'n passaria molta, m'imagine.

Home, jo he menjat coques de dacsa. He menjat prou coca de dacsa. Perquè tenies el forment però te se l'endugueren. O tenies que anar a dur-lo. **[35 min.]** Me'n recorde que ahí a on està... en el carrer de l'ermita, una volta, a on estava a l'esquerra el cine, a mà dreta hi ha una finca, això era les escoles velles del poble. Jo no aní, a eixes escoles no aní; jo aní a les altres que he dit jo, que eren de Blasco Ibáñez. Jo estes d'ací eren anteriorment. I ahí, quan s'acabà la guerra, d'això s'incautaren. Allí estigué el cuartel de la Guàrdia Civil uns anys. I después la Guàrdia Civil se traslladà... no sé si estigué ací també, a on està el cuartel vell, no sé jo si va estar ahí. Tu saps a on està el cuartel vell? Ahí en el carrer de la Corbella, ahí no hi ha una casota de Gavarrò? Això fou cuartel de la Guàrdia Civil, i en guerra cuartel de Guàrdia de Asalto. En guerra estaven la Guàrdia de Asalto. Jo me'n recorde que anaven de blau en gorra; això era en guerra. I d'allò s'incautà l'ajuntament i allí portàvem el forment que te deien que portares: "Ieh, tu tens que dur 100 quilos de forment". I ahí portaven el forment i d'ahí venien i se l'enduien a València, pa... pa a on fóra. Pa repartir-lo.

Clar, hi havia racionament i hi havia que repartir per a tots. I el que feien, les hortalisses i tot el que feien, a on se venia això? Ací al poble hi havia mercat, o com ho feien?

Sí, però ací normalment... home, hi havia qui tenia tenda tot l'any. Si tenia quereguilles, tenia collita de l'horta, pues anava a vendre. Però la major part, mosatros per exemple en casa m'auela tot era pal comerç. Perquè tenia molta terra. Allí plantàvem a lo millor quatre o cinc fanecades de quereguilles. Tu saps lo que és una faneca? Ací són 833 metros. I una cafissà? 6 fanecades. (...) I después els camps tenen un cavalló mitger que divideix, i hi ha una fita. I eixa fita normalment té dos testics. Quan la ficaren té dos testics, i eixos dos testics són dos mitges rajoles. Els dos testics que anaren són els testimonis dels dos mitgers. Un atovó trencat i està la fita i els dos testimonis. Sí, sí, això és sagrat. I la carretera, les carreteres de carro tenen nou pams, dos metros. Una carretera de carro: "Eh, ahí a l'entrador, que tu t'has menjat un tros del camí. No, no, anem a medir-lo". Nou pams. Dos metros, té que tindre l'entrà de carro.

Ara tot això ha canviat...

No, normalment està. "Eh, que tu t'has menjat el camí. Anem a medir-lo", i se sap.

8.- El tabac

I el tabaco l'estenien o el penjaven per a que se secura...?

El tabaco a les andanes. Ahí encara estan els cordells.

Ah, ací ho feien també!

Ahí encara estan els cordells penjant! Mira, açò era una mata, i ahí està el cordell. I agarraves el cordell... aguanta de la punta. Açò és la biga. Alça-lo cap amunt. **[40 min.]** Açò és la mata del tabaco i fas un sobrecoll. Ara ahí baix una altra, i elles s'aguanten assoles. Jo faig el sobrecoll i

ella s'aguanta. I normalment solien entrar quatre plantes. Açò estava nugat a la biga. Tu agarraves, li feies el sobrecoll i au. I ara ací este cordell continuava, i nugaves els quatre. Veus? Aixina era. I cotó també se'n feia. "La Algodonera". Feies el contacte i ja tenies el preu: primera, segon i tercera. Ja tenies el preu i sabies lo que anaves a traure. Igual en el tabaco que el cotó, ja tenies el preu; quan feies el contracte ja tenies el preu que anaves a cobrar. Ja dependia de tu que feres de primera, de segon o de tercera. I el tabaco tenia l'estraperlo. Te'l venien aferrassat, perquè quan el collies venien a vore-lo quan estava penjat. I ja t'aferrassaven el que tenies que presentar. Ja te deien: "Què hi han, 700 mates?", pues miraven el calibre, miraven... "Pues tens que presentar, cada mata, tres quilos: tres per set 21: 2.100".

Clar, el tabac era del govern.

I ja te deia el que tenies que dur.

Jo pensava que ho portaven allà a Albal o a on fóra i allí ho feien.

No, no. T'obligaven a dur la quantitat. I te deien la quantitat que tenies que dur. L'únic que solien fer era que l'arremullaven pa que pesara més [risses]. Les feien en unes bales, saps? Quatre maderes, que les cassaven; anaven arreglant, i anaves apretant, i conforme això se [inintel·ligible] soltaves les anelles i se quedava fet. Después en un sac el tapaves i el cosies. Se duia tapat en sacs, sacs oberts, ho tapaves i cosies els sacs. Pa que anara tapat, no ho duies destapat. Pa que no se llançarà a perdre, si no se descomponia. Tapat en sacs. I portaves allà lo que te deien que dugueres. .L'únic que solien fer era algo d'aigua pa que el pes... [risses]. I venien... Primer anaven a vore-lo en el camp, quan el tenies, i después venia a l'andana i ahí te l'aferrassaven.

Alguna part s'amagaria, m'imagina...

No, tu el tenies penjat, i te deien el que tenies que dur.

Però vull dir que per a fer els purets i això, algo d'estraperlo...

Això ja venia perquè si t'havien manat que en portares 300 quilos, pues tenies que dur els 300 quilos. L'únic que passa és que si li ficaves 50 quilos d'aigua podies estalviar-te'n 50. Comprens? Però això és lo que solien fer. Tot el que anaves al camp i veies que estava ja sec, pues es collia perquè si no se llançava a perdre. Entonces el llevaves i el ficaves en casa fet ja en bales. N'agarraves cinc o sis, els enrotllaves i mamprenies a arreglar. Pa ficar-lo en el caixó.

9.- Mili i treball

En la mili també... me tocà a Maó. [45 min.] Jo deia: jo vull anar ben lluny.

Ah, sí?

Tu dona't compte que tu el dia de Sant Josep per exemple estigues en Bétera. I tingues guàrdia. Si estàs allà de guàrdia... [risses] no passa res. Jo dic: jo ben lluny. I ja te dic: molt bé.

Quant de temps va fer de mili?

Any i mig, eren. 18 mesos. Eixí cabo primero... que no volia! Me'n recorde com si fóra ara: anàvem dos companyeros. I entrem a la companyia... era una companyia, eren naves, set

naves, i a la que entrarem un altre i jo el sargento diu: “Compañía, dos cabos primeros”. Mosatros se girem els dos... “Ui, no hi ha ningú” [risses]. I diu: “Mañana a estudiar”. Jo dic: “Jo vull acabar la mili i anar-me’n a casa”, i diu: “No, tu tens que ser cabo”. I veges qui diu que no! Així que isqué cabo i després me digué: “Continua”. I després me digué el teniente que tenia: “Si te quedas, els primers galons de sargento són pa tu”. I dic: “No, jo vull anar-me’n a casa”.

Ah, pues estava ben valorat, vostè.

Home, de vint-i-noséquants jo tragué el set.

En després estiguí... perquè mon tio Pepe era el mecànic encarregat de la fàbrica de la seda. Ell era l’únic mecànic que hi havia, portava la fàbrica ell. I volia que jo entrara allí a treballar, però mon pare digué que no. Me volia a mi en el camp. I entrà un amic meu en puesto meu. I quan me casí ja me buscaren a la Hermandad i m’agarraren pa dur el tractor de la Hermandad. I estiguí tres anys en el tractor. Després ja me vaig establir per compte meu.

Clar, ací hi hauria faena a muntonades.

Sí, quan venia l’època de les quereguilles, ací se feia moltes quereguilles, treballava de dia i de nit. El que més. Hi hagué un dia que treballí 23 hores.

23 hores són totes! [risses]

23 hores sense baixar del tractor, a l’època de la quereguilla. I quan venia l’època que hi havia poca faena, pues me n’anava fora. He estat en Xiva, Gestalgar, tot això ho corria jo quan venia l’època que ací... Hi havia faena, pues te n’anaves cap allà, a treballar allà. I ahí està el tractor encara. Encara el tinc, encara. Fa dos setmanes encara l’agarrí i me n’aní a l’horta a passar dos camps. Jo a l’horta li tinc passió, i me serveix de distracció. Jo ací si no poguera eixir de casa, me moria. Jo me’n vaig, disfrute, me canse... però ara els meus fills diuen: “Ieh...”. Ahir vingué el meu major també, i diu: “Estan dient que ve la ola [de calor]. Demà a les 12 en casa”. I a les 12 i mitja estava en casa. Me n’he anat este matinet i he estat en l’horta en la matxina carregà al coll. Polvoritzant, passant la brossa. I he acabat de passar-ho, he esmorzat en l’horta i a les 12 i mitja me n’he vingut. I jo, mira, aixina m’entretinc i... necessite cremar. Així sue i creme, i faig lo que tinc que fer, que és “treballar el cap”. **[50 min.]** No sé si vos ho diguí: jo vaig pel carrer i totes les matrícules dels cotxes les sume. Tots els cotxes del carrer, totes les matrícules les sume. Aixina... [es senyala el cap] Lo primer que busque és set i tres, 10. Fer un 10. O 6 i 4, 10. D’ahí l’acabe, i aixina el cap sempre està...

10.- La Hermandad

Se viu molt de cul a l’horta.

No, l’horta ja no val pa res. Mai ha tingut... És a dir, ha tingut valor quan hi havia estraperlo, perquè feia falta menjar. Mosatros en la Hermandad, els camins són de l’ajuntament, però el manteniment de l’ajuntament no el portaven quasi mai. I entonces, estant jo en la Hermandad, l’ajuntament mos cedí els camins a la Hermandad. Entonces mosatros només fèiem el manteniment, i al terme de Moncà se pagava una papeleta de contribució per terra, i se pagava una papeleta per guardes i camins. I l’horta mantenia els camins i els guardes. Hi haven quatre guardes que se mantenia el terme. I el manteniment dels camins també; la conservació. Ho mantenia la Hermandad. Lo únic que no podíem, si tu tenies un camp que lindaves en el camí i volies fer-te el marge d’obra, tenia que anar l’ajuntament a donar-te la

línia. Mosatros no teníem autoritat, perquè l'amo del camí era l'ajuntament. Te tenia que donar la línia l'ajuntament i tu feies el marge per a on te manava l'ajuntament. Mosatros es deia "conservar". I quan vingué allò que hi havia "paro" en l'horta, donaven diners pal paro, pues mosatros agarràrem un sistema molt bo, i era que tots els camps que lindaven en els camins —en certs camins—, que véiem mosatros que interessava fer-los més amples, pues de diners que donaven pal paro parlàvem en els amos d'eixos camps que donaven als camins. Déiem: "Ieh, Si mos dónes el terreno, que t'anem a agarrar el tarús només —saps lo que és el tarús? Perquè el camp té un tarús, i a lo millor des de baix a dalt té un metro—, mosatros te farem el marge d'obra i només te llevem el tarús. Tu el camp de dalt és el mateix, tu li has llevat el tarús, i mosatros te'l fem de obra". "Ah, pues vale". I dels diners que mos donaven pal paro els hòmens feien marxa d'obra. "Tu només tens que pagar el material, mosatros posem la mà d'obra. El camp és el mateix i tu tens el camp curiós. I el marge un metro més de camí. El camí que no entra més que un carro, t'entra un camió". La Senda de Borbotó saps quina és? Eixa l'obrírem mosatros després de tres ajuntaments que no havien pogut obrir-la. (...) No hi havia manera d'entendre's en els llauradors, i mosatros, com érem llauradors en la Hermandad... encara que antes a l'ajuntament quasi tots eren llauradors. Però mosatros li férem vore als amos la raó. "Tu quan vens la taronja de la Senda de Borbotó a quin preu la vens? —Ai, pues me la paguen 10 pessetes menos per arroba perquè no pot entrar el camió i tinc que traure en un carro. —Si entra el camió te la pagaran 10 pessetes més cara. A tu només t'anem a demanar ara una quantitat molt xicotiua de materials, [55 min.] perquè la mà d'obra la paguem del Paro". I ahí, tot eixe camí la Sèquia Gran té un roll, que anava una sèquia descoberta, i se posàrem *de acuerdo* en la Comuna i mos autoritzà a que l'entubàrem i la tapàrem, i la férem més [inintel·ligible]. I entonces mosatros pagàrem els tubos, que la pagaven els llauradors, la mà d'obra era del paro i entubàrem tota la tuberia i la colgàrem. I la férem camí. I li llevàrem al terme lo menos possible als llauradors. Només hi hagué dos que no volgueren firmar. A uno tingué la sort que no li tocaven terreno, i a l'altre el portaren i diu: "Mira, tu ara no pots entrar en el teu camp només que per una carretera. I mosatros t'anem a tapar la sèquia i entraràs per totes les taules. Tu tens cinc tires de tarongers, i ara entraràs per cada una; i ara no tens entrà. Què més vols? —Home, si és aixina... —Aixina. —Pues vale. No vos firme però vos done permís". No te dic?, els llavaves el cerebro. Deia la veritat, no deia mentires; tota la sèquia la tapàrem entubà, en permís de la Comuna, férem tot lo que era la sèquia vora dos metres més ample, tota entubà, el servici era el mateix i el camí pa entrar camions. I connectat al Camí Fondo de Massarrojos, que ahí no tenia eixida. Ja te dic, hi havia tres ajuntaments que ho havien intentat i no havia pogut fer-ho. Però mosatros fèiem lo menos quatre o cinc juntes en la Hermandad, de tots. Pa llavar-los el cerebro. Pa fer-los-ho vore, no dir-los ninguna mentira. "Però mira, si aneu a pagar una misèria, i tu mateixa estàs dient que te paguen la taronja 10 pessetes menos per arroba, perquè tenen que buscar els carros pa traure-la! I te va a entrar un camió! Què més voleu? —Ah, home, si és aixina. —És aixina. —Pues vale!". Comprends?

Per això el volen encara de president, home!

11.- Regidor

Vosté mos contava que ha segut concejal, també.

En els últims [anys] de l'època de Franco. Que no acabàrem ja, que vingué ja... mos rellevaren ja, ací, els socialistes [dijous 19 d'abril de 1979 va prendre possessió com alcalde pel PSPV-

PSOE Leonardo Margareto Layunta]. Però jo entrí perquè antes l'ajuntament dels pobles se componia amb quatre estaments, és a dir, per exemple els mestres, les tendes... l'ajuntament tenia una representació, i els altres no me'n recorde què eren. Per exemple, digam, els obrers, per dir-te algo; la part de construcció, la part de... el Musical, tots estos; i l'altra era la [Hermandad \[Sindical de Labradores y Ganaderos\]](#). Jo entrí per la Hermandad. Jo he segut vicepresident de la Hermandad. (...) La Hermandad tenia quatre concejals. Entraren dos en una època i dos anys després n'entraren dos més; s'ajuntàrem quatre.

Me'n recorde que en eixa època que et dic jo, cada 20 anys es fa una reparcel·lació del poble. És a dir, se fa com si diguérem... què et diré jo? Se fa un plano general del poble de Moncà. Com el catastro. Ja s'ha quedat xicotet, ja fa 20 anys i hi ha que fer-ne uno de nou pa agarrar els terrenos que fan falta pa edificar. **[60 min.]** Entonces en eixe any que estiguérem mosatros se fiu la reparcel·lació del poble. I tot açò que hi ha ací ho férem mosatros. I els planos. I este carrer que va per davant de l'ajuntament, que estava en el Rabalet, eixe carrer no acabava en el Rabalet. Tu saps a on està el carrer de Benifaraig? Pues eixe carrer que acaba en el Rabalet acabava en el carrer Benifaraig. Tot el trànsit que té Moncà no el tindria. Tots els que vénen de Rocafort i Massarrojos pa anar-se'n a València se n'anaven per ahí. I ara se tenen que mamar per este carrer. Lo que és el Rabalet, les tres cases que miren cap ací eren fatxà, línia. Les dos cases, que són de don Carlos, no sé si sabràs; eixos dos cases són d'un metge que hi havia, que en la primera hi ha una edificació dins. Ahí fiu ell el sanatori. De locos, ell se dedicava als locos [es refereix al [Sanatorio Psiquiátrico de Santa Bárbara](#), del doctor Carlos Rodríguez Cuevillas]. I ell vivia a on està l'ajuntament ara. En el castell ell visqué un grapat d'anys, i ahí ell tenia malalts. I fiu això perquè des de antes de fer-ho, en Masies comprà uns terrenos que crec que allí viu el fill, don Carlos Gustavino i allí té una germana d'ell que és fadrina. Allí comprà son pare un terreno pa fer allí l'hospital de locos. Però no aplegà. Mamprengué a fer-lo ací i no l'acabà. Però tota eixa alqueria nova fou el sanatori que fiu ell pals locos. No aplegà a utilitzar-lo perquè estava a on està l'ajuntament; ell vivia ahí, i tenia ahí malalts. I després comprà en Masies, però mentrestant fiu l'obra esta però no l'acabà. I eixes dos cases són d'ell, i l'altra que continua és a on viu Ponsoda [l'escultor o "imager" [José María Ponsoda Bravo](#)], el que fiu la Mare de Déu. Eixes cases són línia de carrer. I les que miren cara cap ací, eixes desapareixien. (...) Haguera travessat tota l'horta, ahí en l'esclosa, i de Moncà haguera llevat tot el trànsit. Lo que passa és que estos, els socialistes, ahí l'acabaren, no volgueren passar. Volgueren traure lo del Rabalet de Sant Jaume, però...

12.- El reg

Entonces vostè diu que prompte-prompte vostè va entrar de president d'un pou.

Sí, en el 70 i algo, no me'n recorde ara. Enguany 44 anys que estic.

Encara està de president.

Vam fer la junta general i dic: "Ieh, ja està bé, no? —No, no, que tu encara estàs bé. —Xe home, per favor". Diu: "No, tu faena gens, tu mana, no faces faena". Pues vale, mane. Ahí els pous, en l'època que hi havien sequies se racionava l'aigua. Entonces cada faneca solia tindre X accions, i se distribuïa per accions. Arreglo al pou, té 2.000 accions, o té 500 fanecades, a quatre són 2.000 accions. Quatre accions per faneca, pues un quartó per [acció]. I a cada acció li donarem quinze minuts d'aigua, quan venia l'escasez, que hi havaa poca aigua. **[65 min.]** I en temps normal que hi havia aigua pues hi havia qui tenia al millor quatre fanecades i tenia

només huit accions, tenia dos fanecades [amb] accions i dos no. Entonces quan anava a regar la fanecà d'acció li costava l'aigua per exemple a 30 pessetes, i la de l'extremal li'n costava 45. Perquè a l'hora de fer dividendos pa mantindre pagava l'acció, i les que no tenia acció no pagaven. Entonces clar, pagava més accions i tenia l'aigua més barata. L'altre tenia... era extremal. Ara, después hi hagué una època... mosatros en el pou teníem —que ho van prohibir això, l'Estat ho va prohibir, no volia que hi hagueren extremals: que foren tots propietaris. Entonces obligaven a que totes les fanecades tingueren accions. Entonces depenia del pou: cada fanecà una acció, o cada mitja fanecà una acció, o una fanecà dos accions... Per exemple, este pou de la Polsana, ahí cada fanecà té dos accions. En canvi mosatros a la Marquesa, cada fanecà —jo sóc president del pou de Santa Bàrbara—, ahí cada fanecà té una acció només. Normalment ara no hi ha... ara regues amb la que necessites i pagues arreglo a la que has gastat. Ara com no hi ha *escasez*, pues se rega la que necessites. Tens tres fanecades pues igual dóna que gastes cinc hores que sis que set. Totes són de sócio.

Hi ha aigua de sobra, ací.

Sí, sí, de moment hi ha prou aigua. De moment hi ha prou aigua.

Ací continuen regant a manta, tots?

A manta. No, mosatros ja tenim quasi tots... ahí en el pou reguen quasi tots... bueno, algú rega encara perquè no obligàrem. El que ha volgut ha ficat goteo i el que no no l'ha ficat. I hi ha un regador que rega a manta. Té un preu, que rega... xe, ja no me'n recorde... La de goteo està a 10 cèntims el metro cúbic, i la de a manta està a... No t'ho puc assegurar. Ho tinc apuntat... Resulta poco más o menos lo mateix. Més prompte més cara la de goteo, i està a 10 cèntims el metro cúbic, cada 1000 metros val 10 cèntims, i l'altra cada 1000 metros... és que no me'n recorde ara... El regador rega, quatre hores, pues apunta quatre hores... (...).

I el goteo porta ja l'abono i porta de tot?

Normalment sí, ja. Nosaltres no.

A vostès no?

Perquè mosatros teníem la caseta del pou, se ficàrem mosatros... Resulta que férem una junta general pa fer el goteo. Férem primer el pou nou, perquè se quedàrem sense aigua. Tinguérem que buscar dels altres pous que mos ajudaren, hasta que vingué un saurí i buscàrem i mos marcà l'aigua. I mos la marcà, no sé si estava a 30 metros del que teníem. A 30 metros. Però resulta que medírem i mosatros ahí a on tenim el pou, ahí hi ha cinc pous rodant; si tu agarres un círcul com açò, si agarres un metro, si pegues la volta aixina hi haurà com a molt tres quilòmetres. **[70 min.]** (...) I hi ha cinc pous. El pou era de l'any 33. Ahí es veu que hi havia una *laguna* d'aigua. Hi ha cinc pous, eh?, i ja dic, si pegues... tu saps a on està l'església? Pues el més lluny està aixina. Pega la volta aixina i ahí estan a eixa distància tots. I vingué una època que mamprenqué a fallar l'aigua. Entonces mosatros mos quedàrem en pràcticament... molt poqueta aigua, i teníem que buscar altres pous, de Foios i això, pa regar. I férem un pou, buscàrem un saurí i mos marcà aigua. I resulta que medim i estava a 90 metros del pou de Sant Pere. I la llei diu que a menos de 100 no pots fer-lo. Si no te donen permís ells, l'altre pou. I anàrem a demanar permís i mos digueren, la junta general, que no. I tornàrem a buscar al saurí i tornà a vindre. I tornà a pegar-li la volta i el marcà, eixe que estava a trenta mos tornà a marcar a 15. Davant del pou; hi havia aigua. I a 15 ja no li donàvem pena a aquell, i el vàrem fer. I cosa curiosa: quan estàvem fent eixe pou a 15 metros de l'altre, l'aigua d'este eixia neta.

Luego no era el mateix corrent. Si haguera segut el mateix corrent, quan eixe està treballant l'aigua està bruta, perquè trauen el fang. Tu has vist quan fan una barrinà com trauen el fang? I clar, l'aigua està fang. Pues l'aigua d'ací, estant el pou treballant, clara. El saurí mos deia: "Esta agua vos ve a vosotros de la part de Sagunto. El caudal del pou nou ve aixina, i l'altra ve del nord". (...) I ja dic, i la prova estava ahí. I després, al fer mosatros el pou férem una bassa que li caben dos milions de litros. Entonces de nit omplíem la bassa i de dia el regador regava de la bassa. I al fer el goteo, diguérem: si voleu fer la bassa pal goteo se pot fer, però si el pou té prou aigua és més convenient que l'aigua del goteo vaja directe a la bassa perquè eix més neta. Perquè la bassa sempre arreplega de la naturalesa. Més porqueria. La prova està que cada tres o quatre anys la tenim que netejar —perquè té plàstic— perquè s'arreplega fanguera i aplega a eixir boga. Dins de l'aigua eix boga. A on ella té l'entrà de l'aigua, la bassa quan se buida se té que netejar, perquè la boga allí va creixent, i se fa aixina d'alta. I obstrueix l'entrà. Entonces la buidem, se busca una màquina d'estes de netejar, se neteja tota ben neta i amb una cuba es trau tota la porqueria fora. I se neteja pa tindre la bassa neta. I la bassa mosatros, com tenim prou aigua, reguem directament de motor. I de nit l'aigua va pa la bassa.

Clar, de nit que és més barata...

No... bueno, més barata sí, de dia lo que fem mosatros és que les hores punta el pou se para. Antes n'eren quatre, ara són sis hores punta. I eixa és el 40% més cara. I ara en estiu està des de les 10 del matí hasta les 6 de la vesprà. Eixes hores no reguem; el pou se para. I les altres hores reguem de dia. I el pou de nit li ompli la bassa al regador. I el regador té huit hores d'aigua de la bassa. **[75 min.]** Entonces ell rega de dia sempre i de nit ompli la bassa. I mosatros ara tenim un acuerdo amb el regador que hi ha dos dies a la setmana que li agarrem des de les 4 del matí, perquè les hores punta escomencen... és a dir, les hores de la nit barates acaben a les 8 del matí, entonces a les 8 del matí ja para de regar. Si va a la bassa para el pou. I entonces mosatros li agarrem l'aigua dos dies a la setmana des de les 4 hasta les 7 del matí. P'agarrar-li a ell l'aigua, perquè també a l'agarrar-la de nit mosatros també tenim un ahorro perquè estem gastant llum de nit, i la llum de nit és més barata. Entonces agarrem eixes tres hores, que mosatros anem dos hores i mitja cada dia que reguem —a goteo se reguen dos hores i mitja—. Si hi ha sis hidrants, cada hidrant rega unes fanecades i rega dos hores i mitja. Entonces quan li toca el turno, jo per exemple, els dies que regue, des de les 9 menos quart hasta les 12 i quart. Dos hores i mitja. Quan acabe jo va a un altre. I aixina pega el recorrido pels sis hidrants, i reguen cada dia (...) dos hidrants.

13.- Agricultura

Ací s'abandona, la terra? Els llauradors s'avorreixen?

N'hi ha alguns que estan abandonant la terra. Del mateix goteo s'abandonen alguns camps perquè la taronja no val. I jo ja he venut un camp. Perquè els meus fills diuen: "Mosatros terra no en volem". Perquè tenen ofici. Jo tinc cinc fills, tres xics i dos xiques; tots estan d'ofici. I terra no ne volen. Ne tenen, perquè el meu fill té tres fanecades de la dona, i l'altre fill del sogre, que també s'ha mort; també té terra de la part de la dona. Jo ne tinc lo meu i lo de la dona, i ho porte avant. I ell diu: "Mosatros terra no en volem". Aixina que ja n'he venut uno i l'altre el tenim en venda. Perquè no volen terra; és que se perden diners. I diuen: "Mosatros terra no en volem. Mentres tu pugues dur-la, avant. Quan tu te canses, mosatros ja no". I ahí jo els ho done tot, quan vivia la meua dona dic: podeu agarrar-ho. "No, no; tu. Continua igual,

mosatros t'ajudem en lo que es puga". Normalment procure no molestar-los, llevant quan ve la polvoritzà. Perquè jo tinc tractor, i tinc tanque pa polvoritzar. Pues en fi, si això s'ho volen fer ells, pal dia que polvoritzem en el tractor. Si no, si és al camp... ahí a l'horta, tres fanecades jo assoles m'ho passe; agarre el tractor i assoles m'ho passe.

Vosté té tarongers ara, només...

Sí, tot tarongers.

Ja no fan hortalisses...

No, no, jo no. Jo tota la terra que tinc és d'arbres. Sí, perquè l'hortalissa, tenia tres fanecades de terra campa, el meu major també tenia afició i ho fèiem a mitges: plantàvem quereguilles, tabaco, lo que fóra, però a mitges. Ell i jo ho fèiem a mitges. En acabant, quan fèiem la collita, com venia a ajudar-nos els fills i els nets, pues en acabant els fèiem un dinar i anàvem a un puesto o altre i els convidàvem a dinar i dinàvem tots de lo que havíem tret de la collita.